

XI Ogólnopolska Konferencja Metodologiczna Medioznawców *Wirtualne: światy, społeczeństwa, tożsamości* (Warszawa, 19–20 listopada 2020 r.)

Martyna Dudziak-Kisio

Uniwersytet Warszawski

martynakisio@gmail.com

ORCID: 0000-0002-1274-0175

Aleksander Szeliga-Potocki

Uniwersytet Warszawski

a.szeliga-potocki@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-2721-9171

Rozwój nowoczesnych technologii jest obecnie tak szybki, że trudno przewidywać jego dalsze kierunki. W dowolnym momencie może nastąpić nagły zwrot, nieprzewidziany przez badaczy i obserwatorów. Takim niespodziewanym wydarzeniem – „czarnym łabędziem” – okazała się pandemia COVID-19. Zmieniła ona nasze praktyki społeczne, w tym te dotyczące mediów. Wiele interakcji międzyludzkich zostało przeniesionych do świata wirtualnego. Dlatego tak istotne i aktualne jest przyglądanie się nowoczesnym mediom – VR/AR, mediom społecznościowym czy grom wideo – pod kątem organizowanych wokół nich praktyk społecznych.

19 i 20 listopada 2020 roku odbyła się XI edycja corocznej Ogólnopolskiej Konferencji Metodologicznej Medioznawców, zorganizowana przez Laboratorium Badań Medioznawczych przy Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego. Z powodu zagrożenia epidemicznego uczestnicy spotkali się jedynie przez internet. Tytuł XI OKMM brzmiał: *Wirtualne: światy, społeczeństwa, tożsamości*. Można zatem powiedzieć, że choć wymuszone, były to naturalne okoliczności dla konferencji o takim temacie.

Tradycyjnie już pierwszego dnia odbyły się warsztaty metodologiczne przygotowane przez zaproszonych ekspertów. W tym roku były to: *Semiotyka i analiza dyskursu platform sVOD* – warsztat przygotowany przez dr hab., prof. UJ Małgorzatę Lisowską-Magdziarz i dr Agnieszkę Całek (Uniwersytet Jagielloński) – oraz *Wirtualna etnografia w dobie izolacji społecznej* – warsztat poprowadzony przez dr. hab., prof. UMCS Jakuba Nowaka.

Semiotyka i analiza dyskursu sVOD

Warsztat *Semiotyka i analiza dyskursu platform sVOD* podzielono na trzy części, które zostały spointowane dyskusją z udziałem wszystkich jego uczestników. Osią warsztatu była przeprowadzona przez prof. M. Lisowską-Magdziarz porównawcza analiza trzech seriali dostępnych na platformie Netflix: *Ku jezioru*, *Rok za rokiem* i *Czarne lustro*. Interludium w refleksji nad tymi tekstami kultury było omówienie przez dr A. Całek wzajemnego oddziaływania światów rzeczywistego i serialowego.

Każda z omawianych produkcji Netflixu została uznana za „neoserial”. Termin ten oznacza, zgodnie z roboczą definicją zaproponowaną przez prowadzące, serial, który ma ambicję nieść ważną treść. Przy tym uznano, że wszystkie trzy neoseriale, mimo różnych konwencji gatunkowych, łączy także post-apokaliptyczna zawartość. Prof. M. Lisowska-Magdziarz zwróciła również uwagę na charakterystyczny dobór bohaterów mający oddawać stratyfikację społeczną oraz reprezentować mniejszości.

Następnie, wykorzystując narzędzia analityczne charakterystyczne dla semiotyki, podjęto próbę odnalezienia podobieństw i różnic między omawianymi produkcjami. Koncepcja chronotopu Michaiła Bachtina pozwoliła określić, w jaki sposób konstruowane są w nich czas i przestrzeń. Czy miejscem opowiadania akcji jest dom, do którego wracają członkowie rodziny (*Rok za rokiem*), czy może Rosja, z której nie sposób się wydostać (*Ku jezioru*)? Mówiono także o opozycjach binarnych charakterystycznych dla antropologicznych rozważań Claude’a Léviégo-Straussa. Jednym z narzędzi, które pozwalają te opozycje badać, jest kwadrat semiotyczny Greimasa; prof. M. Lisowska-Magdziarz, przy udziale uczestników, pokazywała, jak przełożyć treść serialu na ten schemat, uwzględniając przejścia między jego symbolicznymi wierzchołkami oraz wskazując anomalie w strukturze opowieści, które temu podziałowi się wymykają.

Najistotniejszym obszarem analizy semiotycznej były reprezentacje człowieka, który w konwencji post-apokaliptycznej często porzuca moralność. Mimo rozwiniętej technologii zwraca się ku naturze, staje się bestią i źródłem zagrożenia dla innych. Przyglądano się również wizerunkom kobiet, jako wyjątkowo istotnym nośnikom znaczeń. Uczestnicy warsztatu rozważali także, ile w człowieku post-apokaliptycznym jest cielesności, ile duchowości, a na ile poddał się on transhumanizmowi, w którym religią stała się technologia.

Oprócz omawiania wspomnianych seriali analizowano przejawy przenikania się uniwersów sVOD z rzeczywistością. Dr A. Całek zwróciła uwagę, że pojawienie się Netflixu zmieniło nawyki medialne Polaków. Przedstawiła także szereg zjawisk, w ramach których znaki są transponowane z neoseriami do rzeczywistości (protesty w Teksasie, których uczestniczki stylizowały się na bohaterki *Opowieści podręcznej*) i odwrotnie – seriale reagują na realne wydarzenia (konto *FU* na Twitterze nawiązujące do bohatera *House of Cards*). Refleksji poddano także użyteczność wykorzystania znaków znanych z neoseriami na potrzeby komunikacji politycznej, w tym komunikacji między protestującymi a politykami.

Dr A. Całek podzieliła się także wskazówkami pomocnymi przy badaniu produkcji sVOD i ich środowisk fanowskich. Zwróciła uwagę na konieczność zanurzenia się naukowca w badanej kulturze. Przedstawiła przystępne narzędzia, które wykorzystuje w analizie trendów w kulturze popularnej, a także tekstów kultury generowanych oddolnie przez samych fanów – internetowe encyklopedie poświęcone danemu uniwersum, zbiory memów internetowych – kluczowe dla badania społecznych praktyk w internecie.

Wirtualna etnografia w dobie izolacji społecznej

O tym, jak prowadzić badania etnograficzne w internecie, mówił dr hab., prof. UMCS Jakub Nowak w czasie równoległego warsztatu *Wirtualna etnografia w dobie izolacji społecznej*. Pro-

wadzący omawiał różne podejścia do opisywania sieci – optymistyczne i pesymistyczne. Podkreślał, że sieć pozostaje w ruchu i znajduje się w momencie zmiany. Nieaktualna wydaje się już dychotomia realne – wirtualne. Obecnie mamy do czynienia raczej z hybrydami znajdującymi się między dwoma światami.

Istotnym wątkiem był mit neutralności technologii. Prof. J. Nowak przywołał słowa Lisy Gitelman: „surowe dane to oksymoron”. Zwrócił również uwagę na porównanie algorytmów rządzących siecią do ideologii, które decydują o tym, co użytkownik może robić i jakie informacje do niego docierają.

Prowadzący podkreślał odejście od techno- i mediocentryzmu na rzecz etnocentryzmu. Przedmiotem zainteresowania badacza nie są już media jako nośniki, lecz głęboko zmediatyzowane praktyki społeczne generowane wokół nich. Kluczowe pozostaje pytanie, czy wirtualna etnografia od tradycyjnej różni się jedynie nową, wirtualną przestrzenią badawczą, czy też jest to wyraźnie osobne podejście. Wydaje się, że tylko pozornie jest to ta sama metoda w nowym środowisku – wirtualna etnografia wyraźnie kładzie nacisk na interakcyjny wymiar badania. Inaczej niż w klasycznej etnografii, naukowiec współtworzy, a nie jedynie odkrywa przestrzeń badawczą. To podejście charakterystyczne dla badania usieciowionych relacji, w których proste jednokierunkowe modele transmisyjne (Laswella czy Shannona i Weavera) przestają być użyteczne. Powodem takiego stanu rzeczy jest nie tylko złożoność systemu podmiotów komunikujących, ale też niestałość – zarówno członków sieci, jak i treści, do których badacz jest w stanie dotrzeć.

Na koniec pierwszego dnia OKMM uczestnicy obu warsztatów spotkali się na wspólnej dyskusji. Organizatorzy, dr hab., prof. ucz. Tomasz Gackowski i dr Karolina Brylska (Uniwersytet Warszawski), podkreślili społeczną wagę i aktualność przedyskutowanych zagadnień, które dotyczyły medialnych praktyk tak typowych dla rzeczywistości pandemicznej. Oprócz tego prowadzący krótko podsumowali prowadzone przez siebie warsztaty, jednocześnie wskazując na pozytywne i negatywne strony zdalnej formuły ich prowadzenia. W końcu wszyscy uczestnicy XI OKMM podzielili się spostrzeżeniami z pierwszego dnia jej trwania – dyskutowali na temat warsztatów, w których brali udział, i zadawali pytania na temat tych, które trwały równolegle.

Obrady plenarne

Drugiego dnia odbyły się obrady plenarne, podzielone na cztery panele. Zgodnie z tematem konferencji wystąpienia uczestników koncentrowały się na człowieku i jego praktykach społecznych w wirtualnym ekosystemie, a także na architekturze immersyjnych światów wirtualnych.

W trakcie pierwszej sesji plenarnej swoimi ustaleniami podzieliło się czworo badaczy. W referacie pt. *Stereotypowe czy a-typowe? Wizerunek kobiet we współczesnych polskich serialach telewizyjnych* dr hab., prof. UMK Radosław Sojak, mgr Beata Królicka oraz dr Andrzej Meller (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) przedstawili wyniki badań realizowanych na zlecenie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, które dotyczyły współczesnego wizerunku kobiety w najpopularniejszych serialach telewizyjnych, emitowanych przez TVP, TVN i Polsat. Badacze ustalili, że stereotypy dotyczące wizerunku kobiet, widoczne w serialach, zależą przede wszystkim od konwencji danej produkcji; kobiety przedstawiane są zarówno stereotypowo, jako bardziej wrażliwe, czule i skoncentrowane na rodzinie, jak i a-typowo, jako skoncentrowane na karierze zawodowej, często wkraczające na obszary tradycyjnie traktowane jako męskie.

O *Białych plamach w społecznej wiedzy na temat menstruacji*, w wystąpieniu pod tym samym tytułem, opowiedzieli dr hab. Jacek Wasilewski i mgr Agata Kostrzewa (Uniwersytet Warszawski). Skoncentrowali się oni na światach wirtualnych, mogących konserwować niewiedzę, zwłaszcza w tematach, które stanowią tabu, a do których z całą pewnością zaliczyć można temat

menstruacji. W kolejnym referacie, zatytułowanym *Wirtualne światy w obszarze komunikowania się organizacji*, dr hab. Monika Kaczmarek-Śliwińska (Uniwersytet Warszawski) skupiła się na modelach komunikowania się w dobie pandemii. Pierwszą sesję obrad plenarnych zamknęło wystąpienie dr Alicji Waszkiewicz-Raviv (Uniwersytet Warszawski) pt. *Wirtualne obrazy w praktyce public relations – próba konceptualizacji nowych rozwiązań w rozwiniętych modelach PR*, w którym badaczka poddała refleksji zastosowanie immersyjnej technologii VR w takich dziedzinach PR-u jak komunikacja wewnętrzna, HR, *onboarding* czy relacje między firmami a klientami, np. w sektorze turystyki lub budownictwa.

Druga sesja plenarna rozpoczęła się od wystąpienia dr. Krzysztofa Flasińskiego (Uniwersytet Śląski) pt. *Zastosowanie rzeczywistości wirtualnej w komunikowaniu na temat zmian klimatycznych*, poświęconego głównie grom, będącym istotnym narzędziem w edukacji klimatycznej. Referat dr Moniki Koźdoń-Dębeckiej i dr. Sebastiana Strzeleckiego pt. *Czy wirtualna rzeczywistość może pomóc pilotom dronów w realizacji zdjęć filmowych? Wyniki badań percepcji ekranowej telewizyjnych pilotów dronów* stanowił ważny głos w dyskusji o funkcjonalności oprzyrządowania VR w codziennej pracy telewizyjnych operatorów. Trzecia prelegentka, mgr Aneta Siejka (Mediowy Ekspert), opowiedziała o *E-konsumencie w wirtualnej i rozszerzonej rzeczywistości*, skupiając się na przeglądzie miejsc, w których klienci mogą robić zakupy z wykorzystaniem technologii VR.

W dalszej części sesji, w referacie pt. *Wirtualna fizyczność – praktyka hatha-jogi w czasach izolacji społecznej*, mgr inż. Dagmara Tarasiuk (Uniwersytet Łódzki) poddała refleksji ćwiczenia fizyczne prowadzone online, zaznaczając, że konieczność praktykowania jogi w formie online uwypukliła istotę interakcji i widzialności w praktykowaniu jogi w ogóle. Kolejny prelegent, mgr Krzysztof Sokół (Uniwersytet Warszawski), skupił się na *Systemach narracyjnych mediów taktoaudiowizualnych i immersyjnych*, które budowane są z zachowaniem iluzji miejsca, poprzez zatarcie granicy pomiędzy światem realnym a wirtualnym oraz w reakcji na bodźce nierzeczywiste, traktowane tak jakby były one prawdziwe. Na zakończenie panelu mgr Martyna Dudziak-Kisio (Uniwersytet Warszawski) i mgr Wojciech Dudziak (Kaźda Pomoc), w wystąpieniu pt. *Epidemia pomocniczości – wirtualne wspólnoty i wyuczona jedność w czasie Covid-19*, zreferowali wyniki badań nad oddolnymi inicjatywami pomocowymi powstałymi w odpowiedzi na epidemię COVID-19.

Kolejny panel otworzył referat mgr. Filipa Gołębińskiego (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) poświęcony *Mediom tożsamościowym w dobie rzeczywistości cyfrowej, czyli o triumfie emocji nad rozumem*. Następny prelegent, mgr Mateusz Bartoszewicz (Uniwersytet Wrocławski), poddał namysłowi *Użyteczność koncepcji paralelizmu politycznego w wyjaśnianiu kryzysu polskiej debaty publicznej – przykład ostatniego miesiąca polskiej kampanii prezydenckiej w 2020 r.* Pozostając w tematyce wyborczej, mgr Grzegorz Kowalczyk (Uniwersytet Warszawski) opowiedział o *Fake Newsach w czasie prezydenckiej kampanii wyborczej 2020 r.* Referent, badając użycie w mediach terminu *fake news*, zauważył, że częściej pojawiał się on w kontekście pandemii niż polityki, zarazem media tradycyjne częściej wykorzystywały go do ilustrowania tematów politycznych *sensu largo* niż tematów *stricte* wyborczych.

W kolejnym wystąpieniu, zatytułowanym *Białoruska wiosna: rewolucja narodzona w mediach społecznościowych*, mgr Bogdan Andrushchenko (Uniwersytet Warszawski) skupił się na niedawnych protestach powyborczych na Białorusi, w organizacji których kluczową rolę odegrały media społecznościowe. Na zakończenie przedostatniego panelu XI OKMM wystąpiły mgr Marlena Szyber i mgr Katarzyna Piórecka (Uniwersytet Warszawski), z referatem pt. *Wirtualne narodowości – analiza porównawcza internetowych treści medialnych w Stanach Zjednoczonych i w Polsce*.

Ostatni panel obrad plenarnych otworzyli dr Karolina Brylska i prof. Tomasz Gackowski, którzy w referacie *Studenci na wirtualnej lekcji – entuzjaści i sceptycy wobec doświadczenia edukacji w VR* przedstawili wyniki badań nad skutecznością wykorzystania VR-u w edukacji. Następnie o *Rozszerzonej tożsamości w mediach społecznościowych w kontekście doświadczeń polskich licealistów – między tożsamością indywidualną a zbiorową* opowiedziała mgr Anita Kwiatkowska (Uniwersytet Warszawski). Mgr Ksenia Wróblewska (Uniwersytet Warszawski) wygłosiła referat pt. *Seriale – czyli ciąg dalszy nastąpi... Społeczności komentatorów a binge watching*. Na zakończenie obrad plenarnych z referatem pt. *Środowiska fanowskie na przykładzie fanów Harry’ego Pottera i »Władcy Pierścieni«* wystąpił Konrad Kuźma (Akademia Pedagogiki Specjalne), który przedstawił wyniki swoich badań nad internetowymi społecznościami fanowskimi.

Podsumowując, dwudniowe wydarzenie było skoncentrowane na wirtualnych światach, społeczeństwach i tożsamościach, które w dobie izolacji społecznej zdają się odgrywać coraz większą rolę. Choć z powodu pandemii XI OKMM odbyła się zdalnie, jej największą wartością było stworzenie przestrzeni dla rozwoju umiejętności badaczy mediów, dzięki warsztatom metodologicznym oraz możliwości wymiany myśli w czasie debat plenarnych. Zwieńczeniem wydarzenia była nie tylko zapowiedź przyszłorocznej XII edycji, ale również premiera monografii pod redakcją prof. Tomasza Gackowskiego i mgr. Mateusza Patery pt. *Media Varia. Jednostki – Społeczeństwa – Technologie*, będącej zbiorem tekstów nadesłanych po IX i X edycji Ogólnopolskiej Konferencji Metodologicznej Medioznawców.